

הנחיות היועץ המשפטי לממשלה	משפט פלילי מדיניות התביעה - סוגי עבירות ומבצעי עבירה
תאריך: כ"ה טבת התשע"ז, 23 ינואר 2017 עדכון: תמוז התשפ"א, יולי 2021 מספר הנחיה: 4.1112	עבירת ריבוי נישואין

עבירת ריבוי נישואין

מטרת הנחיה זו היא להתוות את מדיניות התביעה באכיפת עבירת ריבוי נישואין הקבועה בסעיף 176 לחוק העונשין, התשל"ז-1977 (להלן: **החוק**). האכיפה הפלילית של העבירה היא נדבך אחד במאבק בתופעת ריבוי הנישואין בישראל. לצד האמצעי הפלילי ניתן וראוי לעשות שימוש באמצעי אכיפה אזרחיים, מנהליים ומשמעתיים, בשילוב עם כלים הסברתיים וחינוכיים.

א. חלק כללי

1. על אף קיומו של איסור פלילי על ריבוי נישואין בחוק העונשין, המציאות מלמדת כי בפועל קיימת תופעה נפוצה יחסית של ריבוי נישואין במדינת ישראל. עבירה זו נעברה ככלל על ידי גברים, אך היא חלה גם על אישה הנישאת ליותר מגבר אחד (ראו להלן הוראת סעיף 176 לחוק). בשל העובדה, כאמור, שמרבית העבירות של ריבוי הנישואין נעברות על ידי גברים, מנוסחת ההנחיה בהתאמה למציאות זו. ואולם, הנחיה זו תיושם, בשינויים המתחייבים, גם ביחס לנשים העוברות עבירות של ריבוי נישואין.

2. תופעת ריבוי הנישואין היא תופעה חברתית קשה בעלת השלכות פוגעניות על הנשים ועל ילדיהן בנישואין אלו, ואף מביאה לפגיעה רוחבית במעמד האישה בחברות בהן נישואין אלו נהוגים. לפי מידע מגורמי הרווחה, נשים במשפחות פוליגמיות מצויות, פעמים רבות, במאבק על מעמדן בתוך המשפחה, תוך ניסיון לזכות בהעדפתו של הבעל אותן על פני נשותיו האחרות, וניסיון לקבל נתח גדול ככל האפשר במשאבים הכלכליים המשפחתיים עבורן ועבור ילדיהן הקטינים. במשפחות רבות ניכר פער עצום בין מעמדה של אישה אחת ושל ילדיה לבין מעמד של אישה אחרת וילדיה. לפערי מעמדות אלו השלכה ישירה על התפתחותם התקינה של הקטינים, ועל מצבם הבריאותי והרגשי.

3. לאורח חיים פוליגמי השפעה שלילית על חיי המשפחה, בין היתר מבחינה כלכלית, והוא אף מהווה פלטפורמה לעבירות נוספות. כך למשל, תופעה של אלימות במשפחה רווחת יותר בקרב משפחות פוליגמיות (בין אם מדובר באלימות של הבעלים כלפי נשותיהם, באלימות של הנשים אחת כלפי השנייה או בין ההורים לבין הילדים). כמו כן, התופעה של הזנחת ילדים ופגיעה בהם רווחת גם היא בקרב משפחות פוליגמיות. היבט בעייתי נוסף של תופעת ריבוי הנישואין הוא נישואין שניים או יותר לנשים פלסטינאיות שאין להן מעמד חוקי בישראל או לנשים חסרות מעמד חוקי אחרות. נשים אלו מצויות בישראל ללא כל עורך משפחתי וכפועל יוצא מכך ללא כל יכולת הגנה בסיסית ולפיכך חשופות באופן מובהק לתופעות האמורות וביניהן, לחשש לאלימות.

4. תופעת ריבוי הנישואין אף מהווה אמצעי להשגת רווח כלכלי, לעיתים שלא כדין, בתחומים שונים. ריבוי נישואין מאפשר זכאות להטבות שונות מכוח החוק, הטבות שעלולות ליצור תמריץ משמעותי לקיום אורח חיים פוליגמי, למשל קצבת הבטחת הכנסה ליחידה משפחתית שבה יותר משני בני זוג. בנוסף, בין התמריצים הכלכליים הנלווים לקיום אורח חיים פוליגמי ניתן למנות: קבלת גמלאות להבטחת הכנסה לכל אישה נוספת וזכאות של כל אישה נוספת למקרקעין, בכסות סטטוס של "ראש משפחה חד הורית". הטבות אלה מושגות על ידי כך שהבעל רשום כנשוי לאישה אחת בלבד בעוד שאר הנשים להן הוא נשוי על פי הדין הדתי נחשבות לאימהות חד הוריות ומקבלות כאמור קצבאות או מקרקעין מכוח מעמד זה. לעתים נעשה שימוש ב'גירושין קטנים' על פי הדין השרעי על מנת לרשום את הנישואין לאישה השנייה. הלכה למעשה, השליטה בכספים ובקרקעות הללו היא בידי הבעל ולא בידי האישה, והוא זה אשר מחליט על אופן השימוש בהם. כל אלה, לא רק שאינם תורמים לעצמאותה הכלכלית של האישה, אלא מגדילים את מוטת השליטה של הבעל.

5. חשיבות הערך המוגן שבבסיס עבירת ריבוי נישואין והגנתה על מעמד האישה הודגשו בפסיקה כבר לפני עשרות שנים:

"... מבלי לחוות דעה על הערכים החברתיים והמוסריים של המונוגמיה והפוליגמיה, אפשר על כל פנים לקבוע, כי השקפה הרואה יתרון בריבוי נשים היא השקפה "גברית" מיסודה, כי איסור ריבוי הנשים מגביל כביכול את חופש הגבר. אבל באיסור הביגמיה יש מגמה חברתית חשובה להגן על האשה הראשונה. על ידי פיטור הגבר מאיסור הביגמיה שבחוק הפלילי היו מנמיכים את מעמד האשה".

(ע"פ 112/50 יוסיפוף נ' היועץ המשפטי לממשלה פ"ד ה, 481 (1951))

6. הפסיקה אף עמדה על כך שהעובדה שבעדות מסוימות, קיימת מסורת ממושכת של ריבוי נישואין, אין בה כדי להכשיר או לרכך את חומרתה של התופעה הפוגענית:

" אין בידנו לקבל גם טענת "ההגנה התרבותית" שהעלה המערער במסגרת שיקולי הענישה בעניינינו. המערער אינו יכול לעשות דין לעצמו ולעקוף את האיסור הפלילי בטענה כי הרקע התרבותי שעל ברכיו חונך וגדל הביאורו לבצע את העבירה, ואל לנו כחברה להשלים עם טיעון שכזה. בצדק הבהיר בית משפט קמא כי במדינה מתוקנת נורמות התנהגותיות המעוגנות בחוק חלות על כלל התושבים, כך שהסדר ציבורי אינו מאפשר חורגה של קבוצה מסוימת מתחולתו של איסור פלילי הקבוע בדין. עוד בשנת 1960 אמר הנשיא אולשן בע"פ 44/60 דוד ברבי נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד יד 925 את הדברים הבאים:

"נכון הדבר שכאשר הובאו המשפטים הראשונים לפני בתי-המשפט בענין ביגמיה, התחשבו בתי-המשפט בנסיבות השונות של הנאשמים ובעיקר בארצות מהן באו ובמה שהיה נהוג בעבר בסביבותיהם. אולם במשך הזמן

התחילו בתי-המשפט להחמיר כדי להחדיר לאט לאט את ענין איסור הביגמיה גם לאותם החוגים שהיו רגילים למנהגים אחרים".

דברים אלה יפים וישימים גם היום. ויצויין, מרבית מבצעי עבירת ריבוי הנישואין הנם אנשים נורמטיביים שומרי חוק בתחומים אחרים, כך שגם אם מדובר במי שזו מעידתו הראשונה אין הדבר יכול לשמש נסיבה לקולא."

(ע"פ (מח' ת"א) 71388/06 אלטורי סלימאן נ' פרקליטות מחוז – המרכז (ניתן ביום 23.9.2007))

7. אולם על אף קיומה של עבירת ריבוי נישואין ושל הפסיקה בעניינה, הרי שבמישור הפלילי נהגה בעבר אכיפה מועטה של העבירה. נוכח הימשכות התופעה וחומרתה, יש להגביר את האכיפה של עבירת ריבוי נישואין ולפעול להחמרת הענישה המוטלת בגינה. זאת, כמובן, בכפוף למבחנים המחייבים בדבר דיות הראיות והעניין הציבורי שיש בנסיבות המקרה הפרטני.

8. הנחיה זו עולה בקנה אחד עם מחויבויותיה של מדינת ישראל במישור הדין הבין-לאומי ובפרט, תואמת את מחויבויותיה בהתאם לאמנה הבינלאומית בדבר ביטול אפליה נגד נשים על צורותיה¹. הוועדה האחראית על יישום האמנה קבעה כי נישואים פוליגמיים עומדים בניגוד לזכותה של אישה לשוויון מול הגבר, וקראה לא אחת למדינת ישראל לנקוט בצעדים אקטיביים לאכוף את האיסור על ריבוי נישואין הקיים בחוק².

ב. המסגרת החוקית

9. עבירת ריבוי נישואין נכללת תחת הפרק של "פגיעה בסדרי המשטר והחברה" בחוק העונשין.

סעיף 176 לחוק שכותרתו "ריבוי נישואין" קובע:

"נשוי הנושא אשה אחרת, ונשואה הנישאת לאיש אחר, דינם - מאסר חמש שנים."

10. נכללים בגדר נישואין לפי החוק:

סעיף 175 לחוק קובע כי התיבה "נישואין" לעניין ריבוי נישואין, כוללת גם קידושין. בנוסף, סעיף 177 לחוק שכותרתו "חזקת נישואין" קובע הוראות מרחיבות כדלקמן:

"מי שהיה נשוי הוא בחזקת נשוי, לעניין סעיף 176, כל עוד לא הוכיח שנישואיו הקודמים בוטלו או הופקעו, בין על ידי מות בן הזוג ובין על פי פסק דין סופי של בית המשפט או של בית הדין המוסמך או על פי דין

¹ [The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women \(CEDAW\)](http://www.unhcr.org/refugees/pdf/cedaw.pdf) בעברית:

<http://index.justice.gov.il/Units/InternationalAgreements/IA/Reports/DohotNosafim/CEDAW.pdf> (להלן: "האמנה").

² Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Israel, 4.2.2011 (CEDAW/C/ISR/CO/5), para 49; Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Israel, 22.7.2005 (CEDAW/C/ISR/CO/3), para 41-42.

התורה בדרך שאישר בית הדין המוסמך, ואין רואים אותו כפנוי אלא משעת המוות או משעה שניתן פסק הדין או האישור כאמור.

בנוסף, סעיף 178 לחוק שכותרתו "תקפם של נישואין" קובע אף הוא הוראות מרחיבות כדלקמן:

"לעניין סעיף 176, אין נפקא מינה –

(1) אם תקפם של הנישואין הקודמים הוא לפי דין המדינה שבה נערכו או לפי דין דתי שעל פיו נערכו;

(2) אם הנישואין החדשים תקפים או בטלים;

(3) אם הנישואין החדשים נערכו מחוץ לישראל, ובלבד שבשעת הנישואין היה הנושא אזרח ישראלי או תושב ישראל."

11. לא נכללים בגדר נישואין לפי החוק:

סעיף 179 לחוק שכותרתו "היתר נישואין לפי דין תורה" קובע:

"היה הדין החל על הנישואין החדשים דין התורה, לא יורשע אדם על עבירה לפי סעיף 176 אם הנישואין החדשים נערכו לאחר שניתן לו היתר נישואין לפי פסק דין סופי של בית דין רבני ופסק הדין אושר בידי נשיא בית הדין הרבני הגדול."

סעיף 180 לחוק שכותרתו "נישואין שהותרו לפי דין אחר" קובע:

"לא היה הדין החל על הנישואין החדשים דין התורה, לא יורשע אדם על עבירה לפי סעיף 176 אם הנישואין החדשים נערכו לאחר שהותרו לפי פסק דין סופי של בית הדין המוסמך על סמך אחת מאלה:

(1) בן זוגו מנישואיו הקודמים אינו מסוגל, מחמת מחלת נפש שלקה בה, להסכים להפקעת הנישואין או לביטולם או להשתתף בהליך או בפעולה להפקעתם או לביטולם;

(2) בן זוגו מנישואיו הקודמים נעדר בנסיבות המעוררות חשש סביר לחייו ולא נודעו עקבותיו לפחות שבע שנים."

12. עיון בהיסטוריה החקיקתית של עבירת ריבוי נישואין מעלה, כי בעבר הוחרגו מהעבירה של ריבוי נישואין מי שאינו יהודי ושדתו מתירה זאת, וזאת במטרה להגן על בני העדה המוסלמית מפני הרשעה על עבירת ריבוי נישואין. ברבות השנים חריג גורף זה בוטל, במסגרת חקיקת חוק שווי זכויות האישה, התשי"א-1951, ונקבע במקומו החריג המצומצם המתיר נישואין נוספים בנסיבות של היעדרות בן הזוג למשך יותר משבע שנים. מטרתו של ביטול ההיתר הייתה להיטיב את מעמדה של האישה במשפחה ובחברה (דברי שר המשפטים דאז בעת הקריאה הראשונה, דברי הכנסת ט', עמ' 2006). בשנת 1959 תוקן חוק העונשין והוסף החריג המתיר נישואין נוספים בנסיבות של אי יכולתו של בן הזוג להסכים לביטול הנישואין

מחמת מחלת נפש. על פי דברי ההסבר להצעת החוק, תיקון זה נועד להשוות את הדין בין היהודים והלא יהודים, שכן היתר נישואין ליהודים ניתן על ידי בית הדין הרבני, על פי רוב, במקרים של מחלת נפש אצל האישה (דברי ההסבר להצעת החוק לתיקון דיני העונשין (ריבוי נישואין), התשי"ז-1957 הצעת חוק 315 - 8.7.1957).

13. נוסף לעבירת ריבוי נישואין, החוק קובע בסעיף 182 עבירות שדינן 6 חודשי מאסר, החלות על מי שמסדר נישואין אסורים או גירושין אסורים, או מי שמסדר נישואין וגירושין בידיעה שאחד מבני הזוג עובר בכך עבירה. בסעיף 181 קבועה עבירה על איש המתיר את קשר הנישואין על כורחה של האישה בזמן שלא ניתן פסק דין סופי של בית משפט או בית דין המחייב את האישה להתירה זו. העונש על עבירה זו הוא חמש שנות מאסר. כן קובע החוק בסעיף 183 שכותרתו "עדותו של בן זוג" כי:

"על אף האמור בפקודת הראיות [נוסח חדש], תשל"א-1971, כשר בן הזוג להעיד נגד בן זוגו במשפט על עבירה לפי סימן זה, אך אין כופין להעיד לא בן זוג ולא מי שנישא לנאשם בנישואין שאינם תופסים."

ג. התווית מדיניות התביעה בנושא העמדה לדין

14. כאמור, נוכח הימשכות התופעה, חומרתה והשלכותיה, יש להקפיד לאכוף את עבירת ריבוי נישואין.

עמד על כך בית המשפט העליון בקבעו:

"לאחר חקיקת החוק יש מקום לגישה סלחנית במקצת, שהרי מנהגי נישואין וקביעת אורח חיי משפחה אינם משתנים בן יום... אך עתה, עם עבור הזמן יש מקום לצפות, שמנהגי הנישואין ישתנו ויקבלו את הצורה, אותה שואף החוק לעצב. והנה מתבשרים אנו, שאין הדבר כן, וכי הולכים ומתרבים המקרים של נישואין פוליגמיים דווקא כפי שטוענת המדינה, כאשר אין החוק מטביע את חותמו על צורת חיי הנישואין. מכיוון שכך יש לשנות באופן ניכר את מדיניות הענישה... על-כן יש להראות לכל עבריין בכוח, כי המדינה לא תתייחס בקלות לכל מי שיעבור על החוק, כי קיימת סכנה שהחוק יישאר אות מתה."

(ע"פ 185/82 אחמד בן עטייה גודה נ' מדינת ישראל פ"ד לז(1) 85, 89-89 (1983))

15. בית המשפט הדגיש בעבר את חשיבות הרתעת העבריינים המבקשים להתעלם מהדין הקיים. בית המשפט ציין כי המנהג של נישואין שניים עדיין רווח ויש לעקרו מן השורש (ראו: רע"פ 9159/07 סלימאן אלטורי נ' מדינת ישראל (ניתן ביום 20.01.2008), ע"פ 4085/91 איברהים שיבלי נ' מדינת ישראל (ניתן ביום 17.10.1991), ע"פ 392/80 מדינת ישראל נ' אברהם שמואל הלוי (ניתן ביום 25.02.1981) ע"פ 1490/93 כנען אבו גויעד נ' מדינת ישראל (ניתן ביום 25.05.1994).

16. לפיכך, ככלל, אם נמצאה תשתית ראייתית מספקת לעבירת ריבוי נישואין, יוגש כתב אישום בעבירה זו.

יחד עם זאת, אם נערכו הנישואין הנוספים זמן רב טרם היוודע הדבר לרשויות האכיפה ולא נתקיימו נסיבות לחומרה, כדוגמת ניצול או פגיעה באחת הנשים או בבני משפחה כתוצאה או בקשר עם עבירת ריבוי הנישואין, או הונאת הרשויות, או השגת טובות הנאה שלא כדין כתוצאה או בקשר עם עבירת ריבוי הנישואין, יהווה הדבר שיקול במסגרת בחינת העניין הציבורי באכיפה באמצעות כלים מן המשפט הפלילי. לעניין זה אין נפקא מינה אם הבעל שנישא ליותר מאישה אחת הוא שמקבל את ההטבות שלא כדין, או שהן ניתנות באופן רשמי לאחת או יותר מנשותיו על סמך הצהרתן לרשויות.

17. לצורך אכיפת העבירה, יש צורך בראיות המלמדות כי החשוד נשוי ליותר מבן זוג אחד. יובהר, כי בהתאם להוראת סעיף 177 לחוק, ביטולם או פקיעתם של נישואין קודמים, יהיו תקפים מבחינה משפטית אך ורק על סמך פסק דין סופי של בית המשפט או של בית הדין המוסמך על פי הדין הדתי, או על סמך תעודת פטירה המעידה על מות בן הזוג.³

18. בשל היות הדין האישי החל בישראל דין דתי, עבירת ריבוי נישואין יכולה להתגבש אף מבלי שדבר הנישואין הנוסף יתועד ברישומים האזרחיים הרשמיים.

19. ככל שהתשתית הראייתית בתיק, הנוגעת להוראת דין דתי, ובכלל זה תוקפם של הנישואין, תצריך חוות דעת מומחה, תוכל התביעה לקבל את חוות הדעת מהיועץ המשפטי לבתי הדין הדתיים הרלוונטיים, או מכל מומחה אחר, לפי שיקול דעתה.

במקרים בהם הנישואין השניים אינם תקפים, אך קיימות אינדיקציות ממשיות לכך שכוונת החשוד במעשיו הייתה להינשא, יעשה ככלל שימוש בהוראת סעיף 178(2) לחוק הקובע כי אין נפקות לשאלת תוקפם של הנישואין.⁴

ד. מדיניות ענישה

20. ככלל, משהורשע נאשם בעבירת ריבוי נישואין, תעתור התביעה להטיל עונש הכולל רכיב של מאסר בפועל. בדרך כלל, כפי שקבע ביהמ"ש העליון בפרשת **שיבלי**⁵:

"ריצוי העונש בעבודות שירות אינו הולם עבירות אלה, והוא מחטיא את מטרת הענישה..."

21. מקום בו התקיימו הנסיבות המפורטות להלן, יהווה הדבר שיקול להחמרת עמדתה העונשית של התביעה:

א. גיל האישה נמוך משמעותית מגילו של הגבר ובפרט כאשר גיל האישה מצוי מתחת לגיל הנישואין המותר על פי חוק.

ב. הנישואין השניים התקיימו ללא ידיעת אחת הנשים.⁶

³ בג"צ 2829/03 פלונית נ' בית הדין הדרוזי לערעורים (פורסם בנבו) (16.1.2006)

⁴ רע"פ 7491/00 שלום ברזילי נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו) (31.12.2000)

⁵ ע"פ 4085/91 איברהים שיבלי נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו) (17.10.1991)

⁶ ע"מ 369/07 בסאם אבו נאב נ' משרד הפנים (פורסם בנבו) (23.12.2009)

- ג. ככל שהנישואין השניים הביאו לפגיעה נוספת באחת הנשים, כדוגמת הזנחה או אלימות כלפיה או כלפי ילדיה, או כאשר בפועל היא אינה חיה עם בעלה אך נותרת אשת איש ולא יכולה להינשא בשנית על-פי הדין האישי.
- ד. הנישואין נעשו שלא מרצונה החופשי של האישה אלא במסגרת כפיה או הפעלת לחץ חיצוני, הסכמה בין משפחות – ללא הסכמת האישה, וכדומה.
- ה. הנאשם עבר את העבירה מספר פעמים, לרבות מקרה בו הוא נשוי ליותר משתי נשים במקביל.
- ו. העבירה נעברה לצורך עקיפת שלטונות החוק, כגון: לצורך הכנסת תושבת זרה לארץ בטענה פיקטיבית של איחוד משפחות, לצורך קבלה או שלילת זכויות ירושה, או כדי להימנע מתשלום מזונות וכדומה.
- ז. לצד, או במסגרת, עבירת ריבוי הנישואין מתקיימות עבירות נוספות בזיקה לעבירת ריבוי הנישואין.
22. ככלל, עבר נקי מהרשעות לא ישמש כנסיבה המצדיקה הימנעות מהטלת מאסר בפועל.
23. ככלל, אין לראות בהסכמת הנשים או אחת מהן, לעובדת הנישואין השניים, כנסיבה המצדיקה הימנעות מהטלת מאסר בפועל.
- ה. העברת מידע בדבר חשד לעבירת ריבוי נישואין לגורמי אכיפה:
24. לשם אכיפה אפקטיבית של העבירה, רשויות המדינה שנחשפות במסגרת עבודתן למידע המעלה חשד לביצוע עבירה של ריבוי נישואין לפי סעיף 176 לחוק העונשין, יעבירו מידע זה, לרבות החומרים הנדרשים לצורך גיבוש תשתית ראייתית בתיק פלילי, לידיעת גורמי האכיפה הפלילית.
25. לשם כך, משטרת ישראל ומטה הפרקליטות, יגבשו נוהל עבודה עם רשויות המדינה הרלוונטיות לעניין זה – רשות האוכלוסין וההגירה, הביטוח הלאומי, ופרקליטות המחוז האזרחיות. נוהל זה יסדיר, בין היתר, את אופן העברת המידע והחומרים, פרטי המידע הנדרשים, הגורם המופקד על העברת המידע וקבלתו, הדרכים לברור נוסף בדבר החומרים שהועברו, ועוד.
26. כמו כן, סוכם עם בתי הדין הדתיים ובתי המשפט שיגובשו על ידם נהלים פנימיים לעניין העברת מידע המעלה חשד לביצוע עבירה של ריבוי נישואין לגורמי האכיפה הפלילית, והם יעודכנו בנוגע לזהות הגורם ברשויות האכיפה המופקד על קבלת מידע אודות חשד לעבירות ריבוי נישואין וטיפול בו.
26. עם פרסומה של הנחיה זו תבוטל הנחיית פרקליט המדינה 2.7 – מדיניות התביעה בהעמדה לדין בעבירות ריבוי נישואין.